

Klín jedním tahem rydla

Až díky vynálezu písma začali naši předkové zaznamenávat děje kolem sebe, čímž vlastně vytvářeli nejstarší dějiny. Kde a kdy přesně vzniklo první písmo, zůstává dosud nevyřešenou hádankou. Nejstarší archeologické pozůstatky tohoto druhu nás však odkazují do oblasti dávné Mezopotámie, jedné z prvních světových civilizací

Behistunský nápis, slavná epigrafická památka, nacházející se na vysoké skalní stěně nedaleko Hamadánu v dnešním Íránu. Trojjazyčný nápis z konce 6. století př. n. l. obsahuje poselství perského krále Dáreia I. a v 19. století posloužil jako podklad k rozluštění klínového písma

Již kolem roku 3300 př. n. l. byla používána primitivní obdoba písma například v sumerském městě Uruk.

Záznamy z chrámů

V nově vystavěných městech na jihu Mezopotámie se obvykle setkáváme se systémem **chrámového hospodářství**, založeném na ústřední roli chrámu v politickém, náboženském i hospodářském životě města. Chrámy prostřednictvím kněží rozhodoval o tom, jakým způsobem se budou rozdělovat suroviny (řemeslnické výrobky i zemědělská úroda) mezi obyvatele. Chrámoví úředníci si tak museli pečlivě zapisovat všechny dávky obilí a výrobků, přinášejících pravidelně poddanými. O těchto donáškách nejprve kreslili jednoduché obrázky, které dnes nazýváme **piktografy**. Číslo byla znázorněna kroužky a obloučky, které doprovázely obrázky. Tak byl zaznamenán druh a zároveň i počet zboží. Z těchto znaků se postupně vyvinulo nejstarší známé písmo v dějinách.

Strohé klíny

Klínové písmo patří mezi vůbec nejstarší známé formy psaného projevu. Poprvé se

objevuje již v dávném Sumeru během 30. století př. n. l., je však možné, že primitivní forma tohoto písma existovala již o několik století dříve. Nejranější ukázky klínového písma spadají časově i geograficky do doby rozvoje mezopotamských městských center, jako byly například Ur, Uruk nebo Nippur. Nejstarší doklady klínopisných textů ale rozhodně nebyly „výpravou literaturou“, jednalo se pouze o strohé účetní a obchodní záznamy.

Klínové písmo se vyvinulo po etapách z původních pictografů, které byly pro tento účel otočeny o 90° a celkově zjednodušeny. Bylo je tak možné vytvořit jediným tahem rydla, a tím také rozšířit jejich užívání. Když se začalo používat seříznuté rydlo či písátko k zakreslování tvarů, vznikly tím charakteristické klínovité tvary, podle kterých bylo písmo pojmenováno.

Tabulky místo papíru

Původ klínového písma můžeme hledat v početném systému hliněných tabulek, které se používaly zřejmě již kolem roku 8000 př. n. l. Sloužily původně k zaznamenávání počtu zboží a dobytka. Hliněné tabulky byly vlastně prostými geometrickými útvary (mohly mít podobu koule, disku, kužele,

válce apod.). Existovaly dva základní druhy tabulek, a to starší **prosté tabulky** a pozdější **komplexní tabulky**, zdobené porůznu zářezy. Prosté tabulky byly již v předhistorické době rozšířeny na velkém prostoru, neboť jejich archeologické nálezy dnes známe z území Íráku, Íránu, Izraele, Jordánska, Sýrie i Turecka. Naproti tomu komplexní tabulky se objevují až v průběhu 4. tisíciletí př. n. l. a jejich geografické rozšíření je v podstatě omezeno na velká města jižní Mezopotámie.

Oba typy tabulek původně sloužily k uchovávání záznamů. Prosté tabulky zřejmě evidovaly počet zemědělských produktů, jako bylo zrno nebo celkové množství obilí. Komplexní tabulky již sloužily k zaznamenání jiných produktů, vytvořených v prostředí vzkvetajících civilizačních center větších mezopotamských aglomerací. Nástup komplexních tabulek tedy provázal neoddělitelně vznik nezemědělského průmyslu ve městech. Jeden z nejstarších objevů komplexních tabulek pochází z chrámu sumerské bohyně Innany ve městě Uruk. Je pravděpodobné, že zde objevené hliněné tabulky sloužily k uchovávání záznamů o zboží, vyrobeném pro chrám.

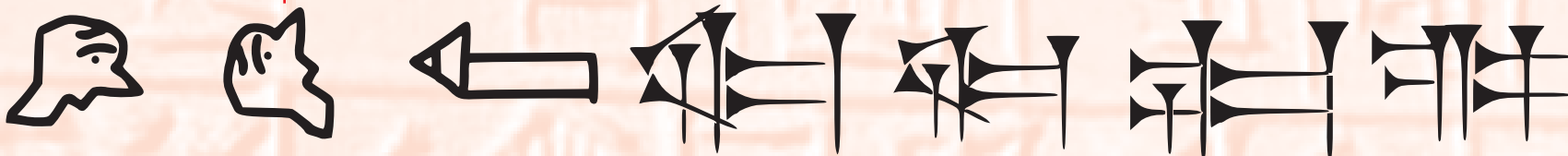

Sumerský nápis v archaickém stylu, používaném při vytváření nápisů na monumentech. Pochází z 26. století př. n. l.

Zemědělské znaky

Většina dochovaných znaků na tabulkách se vztahuje k zemědělství a jejich význam bychom bez větších obtíží pochopili i dnes. V nejstarším období šlo ještě o skutečný obrázek. Tak například pro „zrno“ byl používán symbol pšeničného klasu, pro „buvola“ buvolí hlava a pro „ptáka“ symbol kachny. Kolem roku 2800 již nebyly používány obrázky, ale

Vývoj znaků klínového písma v období let 3000 až 1000 př. n. l. Původní symbol hlavy se postupně změnil na několik klínových značek

pouhé zjednodušené črty, zhotovené několika rychlými tahy. O další čtyři století později převzaly tvar těchto črt klíny. Tvorba písemného záznamu se tím výrazně urychlila.

Klínové písmo vlastní není název pro nějakou konkrétní sadu znaků jako třeba abeceda nebo latinka. Jedná se naopak o způsob, jakým bylo toto písmo vytvářeno. Znak v podobě trojúhelníkovitého klínu byly otiskovány seříznutým rákosovým písátkem nebo kláčkem do hlíny. Ta pak vyschla nebo mohla být následně vypálena (často k tomu docházelo při náhodných požárech, založených například nepřátelskými vojsky). Díky těmto událostem se mnohé hliněné tabulky s klínopisnými texty dochovaly až do současnosti. Texty se však dochovaly také na jiném materiálu, mohly být například tesané i do kamene.

Vývoj klínových znaků

Na území Mezopotámie se klínové písmo používalo po dobu delší než 3000 let. Poslední dochovaný záznam o jeho použití pochází až z období kolem roku 75 n. l. Vzkvétalo jak v období akkadského dobyvatele Sargona I. (2334–2279 př. n. l.), tak i v období starobabylonského zákonodávce Chammurabiho (1792–1750 př. n. l.) a dokonce ještě v době vlády Nabukadnesara II. (asi 630–562 př. n. l.). Šlo o velmi úspěšný psací systém, kterému se přizpůsobilo množství po sobě násled-

Tabulka z Kiše pochází z období kolem roku 3500 př. n. l. a představuje velmi názornou ukázkou piktografů předcházejících vznik samotného klínového písma

například i ve starověkém Egyptě (jak dokládají také slavné „dopisy“ z Amarny).

První přišli s klínovým písmem **Sumerové**, usazení na jihu Mezopotámie a označovaní

nové znaky však převzali také **Elamité** a poněkud geograficky vzdálenější **Chetitě**, používající je odlišným způsobem. U Chetitů mohly jednotlivé znaky představovat samotné

Nejstarší doklady klínopisných textů byly pouze strohé účetnické a obchodní záznamy

dujících mezopotamských národů a zaznamenávalo s ním různé tehdy používané jazyky. Dlouhou dobu bylo také toto písmo jakýmsi diplomatickým „lingua franca“ (viz slovníček), používaným při mezinárodní korespondenci

často za nejstarší národ světa. Později převzaly písmo vespole akkadské národy (**Babylónané a Asyřané**), které si písmo upravily pro své potřeby. Kolem roku 2400 tak vznikl nejstarší doložený semitský jazyk – akkadština. Klí-

věci, podobně jako piktografy, mohly však mít podobu zvuků nebo šlo o znázornění písmen abecedy. Slabičná forma znaků umožnila rozluštění chetitského textu i celého jazyka českému akademikovi **Bedřichu Hroznému**

Než přišel Hrozný

Již roku 1634 zaznamenal anglický cestovatel **sir Thomas Herbert (1606–1682)** při své cestě do Persepolis „tucet čar podivného vzhledu“, ve kterých až o 30 let později správně rozpoznal slova a hlásky přístupné rozluštění. V jeho době však bylo na tak ambiciózní plán ještě příliš brzy. Tak tomu ostatně bylo až do roku 1844, kdy britský důstojník a amatérský badatel **sir Henry Rawlinson (1810–1895)** dokončil svůj výzkum nápisů z **behistsunské skály** na území dnešního západního Íránu. Na skále byl z rozkazu krále Dáreia I. v roce 521 př. n. l. vytesán trojjazyčný oslavný nápis, vyzdvihující královo vítězství nad rebely v prvním období jeho vlády. Nápis obsahuje stejnou informaci, vyvedenou ve staroperštině, babilónštině a elamštině.

Rawlinson po delším výzkumu zjistil, které tvary v perské části nápisu označují jméno krále Dáreia. Tím získal pevný podklad k odhadnutí významu některých klínových znaků. V roce 1851 již rozeznával na 200 původních babilónských znaků a cesta k úplnému pochopení tohoto archaického skriptu byla definitivně otevřena. Klínové písmo však zůstávalo po celou dobu své existence slabičné a jeho interpretace tak byla velmi obtížná. Trvalo proto ještě roky další usilovné práce, než se podařilo definitivně dokončit překlad nápisu a vlastně tak rozluštit nejstarší známé písmo v lidských dějinách. Zásahu na tom má slavný český jazykovec **Bedřich Hrozný (1879–1952)**, jemuž se podařilo rozluštit chetitštinu uprostřed první světové války v roce 1915.

Český jazykovec **Bedřich Hrozný**, který roku 1915 rozluštil chetitštinu

Zjednodušování

Počet znaků klínového písma nezůstával v průběhu staletí stejný. Zatímco v nejstarším období obsahovalo toto písmo asi 1000 znaků (včetně různých variant až 1500), během 24. století př. n. l. klesl tento počet postupným zjednodušováním zhruba na 600 a ještě později dokonce na pouhých 400.

Klínové písmo bylo běžně používáno ještě asyrskými písaři téměř tři tisíciletí po jeho vzniku, **během posledních století před změnou letopočtu však začalo mizet z nápisů i literárních záznamů**. Podíl na tom měl jistě nástup a rozšíření fénického hláskového písma, které bylo podstatně jednodušší a snadněji se tak šířilo. Svoji úlohu navíc sehrálo také rozšíření pokročilejších psacích potřeb, vytlačujících seříznutý rákos. Od konce prvního století našeho letopočtu mizí z archeologických záznamů zcela, je na 18 století zapomenuto. Když pak archeologové odkryli první nápisy v klínovém písmu, nedokázali je rozluštit a jejich význam jim nebyl zřejmý. ■

Mgr. Vladimír Socha specializuje se na dějiny pravěku a starověku

Slovníček

Lingua franca – obecně jakýkoliv jazyk, jehož užívání je rozšířeno nad rámec rodilých mluvčích. Ve středověku to byla latina, dnes je to především angličtina. Klínové písmo bylo jakousi psanou obdobou lingua franca starověkého Blízkého východu.

Seriál: Písmo a jazyky

Duben 2009

Vznik písma

Květen 2009

Klínové písmo

Červen 2009

Egyptské hieroglyfy

Červenec–srpen 2009

Fénická abeceda

Září 2009

Hebrejščina a jazyk Bible

Říjen 2009

Řečtina a abeceda

Listopad 2009

Vznik latinské abecedy

Prosinec 2009

Cyrilice, hlaholice, azbuka

Leden 2010

Písma evropského středověku

Únor 2010

Arabská abeceda

Březen 2010

Písma Dálného východu

Duben 2010

Knihtisk a humanismus

Také ve starověkém Egyptě se používalo klínové písmo k diplomatickým účelům. Zde ukázka „dopisu“ z Amarny ze 14. století př. n. l.

Fantastické kosti z počátku věků

V této poušti dlí mnoho zlých duchů a spalujících větrů; ti, kteří se s nimi setkají, zmizí do posledního. Nejsou tu ani ptáci na obloze, ani zvěř na pevné zemi. Když se někdo rozhlíží na všechny strany, tak daleko, jak jen oko může dohlédnout v pátrání po stezce, nemůže dohlédnout žádného ukazatele vyjma tlejících kostí mrtvých, jež lemují cestu.

Fa Hsien, „Zpráva o buddhistických zemích“, 414 n. l.

Blesky křížovaly oblohu a první těžké kapky dopadaly s hlasitým pleskodem na okolní trávu. Setmělo se tak rychle, že nebyl čas sehnat zvířata dohromady a jednotliví vepřiči se rozutekli po okolních roklinách. Nešťastný a k smrti vyděšený pasáček se ukryl pod mohutný rozeklaný dub a snažil se zakrýt alespoň část svého rázem mokrého a prochladlého těla. Když však oblohu rozzářil další blesk, který uhořel do nedalekého lesíka, rozhodl se vyhledat bezpečnější úkryt. Dobře znal pověsti místních starců, kteří při bouři spatřili

vylézat ze země strašné netvory, snažil se však na tyto povídačky nemyslet.

Vzpomněl si na jednu skálu, ve které jsou dostatečně prostorné jeskyně. Tam přečká nejhorší bouři a pak se pokusí zachránit co nejvíce zaběhlých zvířat. Strach ze zuřící vrchlosti mu teď dokonce pomáhal, protože mu nedovolil přemýšlet ani o děsivé bouři, bolesti a zimě, ani o kamenité cestě, která mu už téměř rozedrala chodidla. Konečně se před ním ve světle blesku objevila černá díra, čnicí ze skály jako nenasytný chřtán jakési biblické bestie. Pasáček vepřů si chvíli dodával odvahy,

Zkameněliny malého rohatého dinosaura protoceratopse stojí zřejmě za legendami o bájném gryfovi

cestovatelé nebo průzkumníci. Ti si podivné kosti a stopy neznámých tvorů vysvětlovali pro ně jediným možným způsobem – jako ostatky bájných obrů, gryfů, kyklopů nebo draků.

Pozůstatky dávných živočichů znal dokonce již pravěký člověk před desítkami tisíc let. Svědčí o tom objevy provrtaných mušlí a schránek druhohorních nebo třetihorních mlžů, sloužících kromaňoncům a snad i neandrtálcům jako součást náhrdelníku.

Kosti jeskynních medvědů, mamutů a srstnatých nosorožců se postaraly o četné legendy středověku

Sochařské zpodobnění gryfa ve vnější výzdobě baziliky Sv. Marka v Benátkách)

ale ostrý déšť a nesnesitelně blízké burácení hromu jej přinutilo do jeskyně vstoupit. Odvážil se však jen na kraj, tam, kde už bylo sucho. Co když na pověstech starců přeče jen něco bylo? A navíc – už nyní je z něj hrdina. Přemýšlel, jak zúročí svoji poutavou historiku před celovskými děvčaty na příštím trhu. Oblohu prořal další blesk a na necelou vteřinu osvětlil část chodby jeskyně. Jen několik stop od nic netušícího mladíka ležela gigantická dračí lebka! Pasáček vyběhl bez ohledu na bouřku z jeskyně a s hrůzou v očích běžel bez jediného zastavení až do města. Teprve druhý den se v doprovodu vesničanů odvážil vrátit a lebku vyzvednout. Dlouho pak byla umístěna na radnici v korutanském Celovci, aby jeho obyvatelům připomínala, jak hrozné bestie žijí v jejich okolí. Trvalo ještě mnoho století, než lidé pochopili, že jde o lebku nosorožce srstnatého, žijícího na tomto místě před desítkami tisíc let.

Dinosaurus nebo drak

Dinosaury nebo jeskynní medvědy by s heraldickými tvory na erbech středověkých šlechticů spojoval nejspíš jen málokdo. Přesto zde existuje zcela nezpochybnitelná a fascinující souvislost. Ta pramení z faktu, že zkamenělé pozůstatky těchto pravěkých tvorů příležitostně objevovali starověcí i středověcí obchodníci,

V jednom případě byl dokonce pro ozdobné účely použit také prvohorní trilobit. Zajímavé je, že pocházel téměř s jistotou z oblasti středních Čech, objeven byl však až v daleké Francii. Zdá se tedy, že zkameněliny bezobratlých živočichů byly již v době předhistorické žádaným obchodním artiklem. V této době se nicméně vyhledávání fosilií, považovaných za magické a léčivé talismany, omezovalo pouze na schránky a otisky bezobratlých.

Naši dávní předchůdci však byli podstatně lépe vybaveni pozorovacím talentem a okolní přírodu vnímali stejně pečlivě, jako dnešní terénní biologové. Proto jim neušlo, že na některých místech leží kosti a stopy bizarních tvorů, kteří již nikde v okolí nežijí. Není tedy

Kadmos bojující s drakem na řecké amfoře zhruba z roku 550 př. n. l.

divu, že člověk měl tendenci vytvářet ve své fantazii úžasná stvoření, mocné ochránce posvátných nebo zapovězených míst.

Posvátné bestie

Ani v období starověku nepřestala lidská fantazie a ústní tradice udržovat povědomí o obrech, hrůzoptácích nebo podzemních příšerách. Pro vysvětlení původu zkamenělých pozůstatků přicházeli šamani a kmenoví náčelníci s různými vysvětleními. Jedním z nich mohlo být tvrzení, že šlo o někdejší druhy nebo služebníky mocných božstev, které jejich nebeští vládci zatratili a srazili z oblohy nebo dokonce až pod zem.

Ve většině případů se však nejednalo o pozůstatky dinosaurů – mnozí tvorové z tehdejších pověstí a bájí (například homérští Kykloповé, Sindibádovi obří ptáci Rukhové nebo indiánské „hromové oří“) byli v myslí tehdejších básníků a spisovatelů stvoření na základě setkání s pozůstatky jiných vyhynulých živočichů. Jednalo se většinou o zkameněliny mohutných savců z mladších geologických období (mamuti, trpasličí sloni, brontotheria a další).

Kosti dinosaurů znali prokazatelně již staří Číňané před několika tisíciletími. Až z doby kolem roku 300 n. l. však máme první písemný záznam o jejich nepochybném objevení. Zmínka pochází z knihy s krkolomným názvem *Hua Yang Goo Zhi*, kterou ve zmíněné době sepsal čínský mudrc jménem Zhang Qu. Dočítáme se v ní o objevu „dračích kostí“ v oblasti *Wuchengu* v provincii S-čchuan.

V některých oblastech Číny byly (a dosud jsou) tyto fosilie tak čtené, že je místní mudrci a lékaři roztloukali na jemný prach a používali jako „záračný“ léčebný prostředek na mnohé tělesné neduhy a zvláště jako

Kresba gryfa od Lykosthena asi z roku 1557

„zaručený“ lék na impotenci. Ještě v létě roku 2007 západní reportéři zjistili, že mnozí čínští venkované tímto způsobem stále využívají četné fosilie dinosaurů i v současnosti.

Nezměrná lidská fantazie

Legendární tvorové, známí dnes především z fantastické literatury, filmů a počítačových her jako gryfové, obří či kykloповé, odvozuji zřejmě svůj počátek z objevů zkamenělých pozůstatků dinosaurů nebo jiných pravěkých tvorů. Řecké písemné záznamy ze 7. století př. n. l. popisují zmíněné gryfy na základě převzatých ústních informací od skytských nomádských kmenů ze Střední Asie. Podle skytské legendy mělo jít o bojovná zvířata, sdružující se do hejn a žárlivé střežící zlaté poklady a doly.

Popisované rysy těchto bájných tvorů (velké uši nebo křídla podobná kostěnému límci, tlama zakončená zobákem i celková velikost) odpovídají poměrně přesně malému rohatému dinosauru druhu *Protoceratops andrewsi*, jehož fosilie zřejmě objevovali obchodníci a zlatokopové v Mongolsku a severovýchodní Číně. Na Blízkém východě byli podobní tvorové zpodobňováni již kolem roku 3000 př. n. l. a setkáváme se s nimi i v mykénském umění. Od objevů zkamenělých kostí nebo stop mohou být také odvozeny zvláštní „chiméry“, tedy bájný tvorové se smíšenými znaky různých zvířat. V Mezopotámii jde o velmi běžné mytologické postavy a jedním z nejlepších příkladů může být záhadný tvor s názvem Siruš, zpodobněný na bráně bohyně Ištar v Babylóně.

Ve středověku byl gryf symbolem božské síly. Někdy bývá ztotožňován také s mytickým ptákem nohem, to je však poněkud neopodstatněná záměna. V heraldice byl tento bájný tvor využíván ve znaku knížat pomohanských, rytířů Stránských ze Stránky a Greiffenfelsu nebo dokonce města Sevastopolu. Nachází se zřejmě také ve znaku Islandu.

Bestie podle Písma

Ve středověké Evropě byly velké kosti dinosaurů (ale i mamutů, jeskynních medvědů a dalších pravěkých zvířat) považovány ve shodě s hlavní „vědeckou“ autoritou, Písmem svatým, za pozůstatky zvířat žijících před biblickou potopou. Učení církve v této době nedovolovalo jakékoliv „nebezpečné“ volno-myšlenkářství, často i na první pohled nevinná domněnka totiž mohla skončit inkvizičním soudem. Tvrzení, že dokonalý Bůh by nechal některé ze svých stvoření trvale vyhynout, bylo neodpuštělným kacířstvím a trestuhodným rouhačstvím. Ani geniální renesanční vědec a umělec Leonardo da Vinci (1452–1519) nikdy nevyšel se svými správnými vývody o povaze zkamenělin na veřejnost a psal si je pouze šifrovaně do svého zápisníku. V jeho době stále platila Aristotelova představa o zkamenělinách jakožto tajemných hříčkách přírody, stvořených jakousi podivnou „tvůrčivou silou“ z bahna a životodárného kalu.

Již od středověku však vznikaly také legendy o dracích a bazilišcích, které snad mohly být částečně založeny na pozorování vzácných zkamenělin ptakoještěřů nebo jiných pravěkých plazů. Paradoxně to však nebyly kosti dinosaurů,

ale mnohem spíše velkých pleistocenních savců, které podnítily středověké kronikáře a písmáky k vytvoření rozšířených „dračích“ legend. Kosti jeskynních medvědů, mamutů a srstnatých nosorožců se postaraly o četné legendy tohoto typu v období středověku i raného novověku. Například v roce 1590 objevili obyvatelé rakouského Celovce lebku srstnatého nosorožce a následně přikování řetězy v místní radnici. O necelých sto let později (v roce 1672) objevil lékař Johann Paterson Hain kosti jeskynních medvědů ve slovenské jeskyni Aksamítka, nedaleko vesnice Haligovce. Později byla kostra „draka“ smontována a věnována císaři Leopoldu I.

Jak vidíte z moderní rekonstrukce pleistocenního srstnatého nosorožce, s drakem bychom si ho už dnes asi nespčetli

Šlechtické sbírky kuriozit

S příchodem renesance se do módy dostávají různé šlechtické a panovnické „kabinety kuriozit“ a veškeré pozoruhodné přírodní objekty se stávají velmi ceněným artiklem. V mnoha případech se však v podobných sbírkách objevují spíše upravené nebo dokonce záměrně zohavené části těl současných živočichů, pocházejících často z hlubin moří nebo dosud neprobádaných krajů jiných kontinentů. Tvorové jako velryba nebo krokodýl byli středoevropskému renesančnímu šlechtici stejně vzdálení, jako nám dnes vyhynulí dinosauri.

Ani české země nebyly v období novověku ochuzeny o předvědecké objevy zkamenělin živočichů. Již k roku 1571 jsou například v Gramatice české biskupa Jednoty bratrské Jana Blahoslava (1523–1571) zmíněny objevy kostí mamutů z Předmostí u Přerova (dnes významná pleistocenní lokalita evropského významu). V dané době si ale ještě nikdo nedokázal představit, z jakých zvířat by mohutné kosti mohly pocházet, proto jsou zde také označovány pouze jako „veliké kosti obrův w vršku pod skalkou Předmostskau...“. Jelikož se v Bibli nedočteme nic o mamutech, zato obří jsou zmiňováni na více místech, bylo zařazení obřích kostí předem dáno. Jejich skutečný původ byl rozpoznán až o více než dvě století později. ■

Mgr. Vladimír Socha specializuje se na dějiny pravěku a starověku